

BOŻENA KANCLERZ

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

ORIENTACJE ŻYCIOWE MŁODZIEŻY - ICH UWARUNKOWANIA I PRZEMIANY

ABSTRACT. Kanclerz Bożena, *Orientacje życiowe młodzieży – ich uwarunkowania i przemiany* [Life Orientations of Youth – Conditions and Changes]. Studia Edukacyjne nr 36, 2015, Poznań 2015, pp. 143-164. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2958-2. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2015.36.9

The main goal of this article is to present issues relating to life orientations on theoretical, methodological and empirical levels. The results of research on youth conducted over three decades show changes in young people's views, ideas and values. The text focuses on multi-contextual social changes that have a huge impact on life orientations. It moreover touches on the impact of education on the development of orientations. The article indicates the need for re-defining the concept of life orientations as a theoretical construct which is being transformed in the postmodern changing world.

Key words: definitions of life orientations, values and views of young people, typologies of life orientations, young people in different socio-cultural contexts

W wieloznacznej, globalnej rzeczywistości, gdzie jesteśmy obserwatorami ciągłych zmian, przeobrażenia współczesnego świata, którym podlegają nieomal wszystkie aspekty społeczno-kulturowej egzystencji oraz to w jaki sposób jednostki odnajdują się w procesie owych przemian, stanowią niezwykle interesujący poznawczo problem. Współczesność stanowi wyzwanie dla jednostki, która wplątana jest w pewien sposób w przemiany świata i jego konflikty zachodzące w epoce, w której żyje¹. Nie sposób nadążać za zmianami, tym bardziej trudno uchwycić i zbadać pewne zjawiska czy problemy zanim ulegną kolejnym przekształceniom. Zmiany, których doświad-

¹ B. Suchodolski, *Kształt życia*, Warszawa 1982, s. 21.

czamy, są możliwe między innymi dlatego, że następuje wymiana pokoleń – to twierdzenie Karla Mannheim’a, twórcy koncepcji pokoleń, wskazuje na podmiot owych perspektywnych przemian. Młodzież w jego koncepcji jest także czynnikiem dynamizującym strukturę społeczną, wnosząc do niej wartości innowacyjne oraz wywierając wpływ na przemiany społeczeństwa². Współczesne pokolenie młodych jest szczególnie narażone na fluktuacje w ponowoczesnej rzeczywistości. Młody człowiek będący na etapie pomiędzy dzieciństwem a dorosłością poszukuje sensu swojego istnienia, koncentrując swoje działania wokół określonych celów. Młodzież doświadcza świata i dokonuje wyborów kierując się określonymi wartościami, orientując się na świat w określony sposób. Będąc na etapie „pomiędzy”, próbuje dookreślać siebie i definiować własne cele, które zamierza realizować.

Życie w wielowymiarowej rzeczywistości dostarcza jednostkom rozmaitych możliwości rozwoju i konstruowania własnej przestrzeni życiowej, jest również niewątpliwie ogromnym wyzwaniem. Dla partycypujących w chybotałiwiej rzeczywistości jednostek i grup społecznych, znalezienie odpowiedzi na pytania „Kim jestem?”, „Kim się staje?” nabierają szczególnego znaczenia i okazują się coraz trudniejsze do sprecyzowania³. W szerszej perspektywie wybory jednostkowe wpływają na kształt obecnego pokolenia młodych, które będzie odpowiedzialne za kreowanie nowej rzeczywistości społecznej, w której przyjdzie im żyć i funkcjonować.

Posługując się kategorią orientacji życiowych jako wielopłaszczyznowego konstruktu teoretycznego, podjęta zostanie próba przybliżenia – jaki obraz młodzieży wyłania się z przeprowadzonych do tej pory badań nad orientacjami życiowymi oraz jakie czynniki kształtują wyznawane przez młodzież wartości i wpływają na sposób ich postępowania.

Analizując uwarunkowania i przemiany orientacji życiowych młodzieży, należy rozpocząć od operacjonalizacji pojęcia orientacji, które zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego* rozumiane jest jako rozeznanie się w swoim położeniu, aby móc skłaniać się ku jakiemuś kierunkowi⁴. Pojęcie to pochodzi od łacińskiego słowa *oriens, orientalis*, co oznacza odszukiwanie wschodu w celu ustalenia innych stron świata oraz zorientowania się w swoim położeniu⁵. W *Leksykonie PWN* znaczenie orientacji jest poszerzone o zdolność do prawidłowego i szybkiego ustalania danych zewnętrznych oraz związanych

² K. Mannheim, *Problem pokoleń*, Colloquia Communia, 1992-1993, 1-12, s. 57-68, cyt. za: *Młodzi 2011*, red. K. Szafraniec, Warszawa 2011, s. 21.

³ A. Cybal-Michalska, *Rozwój autentycznego „Ja” – elastyczne i otwarte formy jednostkowej identyfikacji*, [w:] *Jednostka, społeczeństwo i edukacja w globalnym świecie*, red. A. Cybal-Michalska, Leszno-Poznań 2006, s. 26.

⁴ *Słownik języka polskiego*, red. A. Karwowski, Warszawa 1972, s. 234.

⁵ Tamże.

z własną osobą i kierunkiem celowego działania⁶. W pojęciu orientacji istotne jest zatem jego dosłowne rozumienie jako ukierunkowanie na działanie i aktywność jednostki⁷. Należy jednak podkreślić, że pojęcie orientacji jest znacznie szersze niż jego ujęcie słownikowe, związane tylko z etymologią. W ujęciu psychologicznym podkreśla się tendencję jednostki do wyznaczania sobie określonych celów, definiując orientację jako umiejętność odbioru informacji o sytuacjach w jakich się znajduje, co pozwala jej podjąć działania wyznaczone określoną potrzebą⁸. W ten sposób orientacja definiowana jest jako następujące po sobie czynności będące procesem prowadzącym do aktywności jednostki. Wydaje się zatem, że pojęcie orientacji niezwykle trafnie wpasowuje się w rzeczywistość permanentnej zmiany, gdzie łatwość w odbiorze i zrozumienie informacji oraz wykorzystanie ich w kreowaniu własnej drogi życiowej są istotnym elementem rozwoju jednostek, który w rezultacie przyczyni się do rozwoju społeczeństwa.

Egzemplifikacja pojęcia orientacji była wielokrotnie podejmowana ze względu na problematykę badawczą czy dyscypliną naukową, w ramach której prowadzone były badania. Liczne rozważania nad procesem orientowania się oraz próby definiowania pojęcia orientacji znajdziemy między innymi w psychologii. W polskiej literaturze pojęcie orientacji najwcześniej pojawiło się w pracach S. Błachowskiego⁹, który wiąże orientację z aktywnością psychiczną jednostki, a dokładniej – z nastawieniem jednostki wobec otaczającego świata. Autor ten rozróżnia dwa rodzaje nastawień: ekstropektywne, rozumiane jako pierwotne – nastawienie na zewnątrz i na otoczenie oraz nastawienie wtórne – kształtujące się w toku życia i rozwoju człowieka. Orientacja, to według niego, dyspozycja pierwotna uformowana w wyniku ewolucji¹⁰. W ujęciu psychologicznym orientacja – jak uważa K. Skarżyńska – to mniej lub bardziej spójny zbiór orientacji poznawczych, motywacyjnych i moralnych wobec określonej sytuacji, wyznaczonej przez typ relacji interpersonalnych, który służy jako przewodnik dla działań jednostki w danej sytuacji¹¹.

Pojęciem orientacji posługiwał się również A. Lewicki, który zdefiniował orientację w otoczeniu jako procesy poznawcze człowieka, polegające na poznawaniu zarówno wskaźników wartości, jak i wskaźników działania.

⁶ *Leksykon PWN*, red. A. Karwowski, Warszawa 1972, s. 234.

⁷ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 243.

⁸ *Słownik psychologiczny*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1979, s. 181.

⁹ Na podstawie T. Hejnickiej-Bezwińskiej w: *Orientacje życiowe młodzieży*, która powołuje się na S. Gertsmana, *Podstawy psychologii konkretnej*, Warszawa 1987, s. 73.

¹⁰ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, Bydgoszcz 1991, s. 16.

¹¹ K. Skarżyńska, *Orientacja egalitarna i nieegalitarna*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, Poznań 1990, s. 139.

Ludzie jako żywe organizmy dążące do wartości biologicznych, ale też jako istoty społeczne poszukujące wartości kulturowych, stoją w swym środowisku przed różnorodnymi problemami życiowymi, a dla ich rozwiązania muszą orientować się i w wartościach poszczególnych sytuacji, i w działaniach, za pomocą których mogliby zdobyć te wartości¹². Autor tej definicji zwraca zatem uwagę, że orientowanie nigdy nie może mieć charakteru rozważań, przeciwnie – musi zawsze być środkiem do załatwienia jakiejś potrzeby. Zdaniem A. Lewickiego, nawet w przypadkach, w których poznanie jest czynnością całkowicie „bezinteresowną”, dokładniejsza analiza pozwala stwierdzić, że jest to orientowanie się we wskaźnikach wartości, a to także stanowi zaspokajanie określonej potrzeby¹³. Rozwój orientacji w otoczeniu oraz rozwój potrzeb to dla A. Lewickiego dwa główne produkty socjalizacji człowieka wzajemnie od siebie zależne. W początkowych stadiach życia człowiek z jednej strony uczy się abstrakcyjnego poznawania, co pozwala mu zrozumieć np. wymagania otoczenia, z drugiej zaś – rozwój potrzeb społecznych, badawczych, ambicyjnych daje mu dopiero właściwe motywy do orientowania się w otoczeniu i do działania¹⁴.

W literaturze przedmiotu często przywołuje się definicję K. Obuchowskiego, który orientację człowieka w otoczeniu rozumie jako czynne poszukiwanie i wykorzystanie niektórych zmian w środowisku jako nośników informacji determinujących wybór sposobu uzyskania optymalnego poziomu samoregulacji. Autor w przyjętym powyżej twierdzeniu zawarł założenie, iż poszukiwanie informacji prowadzi do określonych skutków, pozwala panować jednostce nad rzeczywistością. W swojej teorii definiuje także pojęcie samoregulacji jako zdolność do utrzymania zarówno równowagi wewnętrznej w zmiennym środowisku, jak i równowagi zewnętrznej¹⁵. K. Obuchowski zauważa, że człowiek jest skazany na postęp, a zmieniający się świat wymusza zmiany w naszym zachowaniu. Utrzymanie równowagi zarówno zewnętrznej, jak i wewnętrznej jest tym efektywniejsze, im więcej jesteśmy w stanie przewidzieć sytuacji, dlatego człowiek powinien nie tylko odbierać sytuacje, ale aktywnie ich poszukiwać¹⁶.

Pogląd K. Obuchowskiego potwierdza trafność wyboru kategorii orientacji, która pozwala w sposób dokładny zoperacjonalizować funkcjonowanie jednostek w ponowoczesnym świecie, pełnym sprzeczności i zmian. Uwzględniając wątek leksykalny związany z etymologią, czyli orientacja rozumiana

¹² A. Lewicki, *Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu*, Warszawa 1960, s. 208.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże, s. 207.

¹⁵ K. Obuchowski, *Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*, Warszawa 1982, s. 34-35.

¹⁶ Tamże.

jako odszukiwanie i ustalanie, pojęcie to wydaje się niezwykle trafne w połączeniu z sytuacją młodzieży, która pozostając na etapie przejścia w świat dorosłych, nieustannie konstruuje i rekonstruuje swoją tożsamość. Orientacja życiowa jest jednak konstruktem teoretycznym znacznie bardziej pojemnym, co pozwala w szerszym kontekście społeczno-kulturowym analizować badaną młodzież.

Definicję orientacji na potrzeby swoich badań nad tożsamością młodzieży w perspektywie globalnego świata stworzyła A. Cybal-Michalska. Korzystając z prac T. Hejnickiej-Bezwińskiej, M. Ziółkowskiego i K. Skarzyńskiej przyjęła, że orientacje zarówno na społecznym, jak i indywidualnym poziomie stanowią zgeneralizowane tendencje do postrzegania, wartościowania, odczuwania i reagowania na globalizacyjne przemiany w świecie, na podstawie uświadamianych i wpołuświadamianych przekonań dotyczących z jednej strony otoczenia społeczno-kulturowego, z drugiej – podmiotu działania i możliwości w nim tkwiących. Dla autorki tej definicji interpretacja orientacji jako elementów mentalności współczesnego społeczeństwa pozwoliła na zarysowanie cech globalizującej się ponowoczesnej cywilizacji¹⁷.

Świat poddawany jest ciągłym fluktuacjom, w związku z czym trudno ujmować zjawiska, które nie są trwałe i mogą ulegać przekształceniom. Globalizacja współczesnego świata prowadzi do radykalnych przemian społecznych. Człowiek współczesny skazany jest na szukanie swojego miejsca w ciągle zmieniającej się rzeczywistości. Tendencje jednostek do postrzegania rzeczywistości, wartościowania, odczuwania i reagowania na globalizacyjne przemiany w świecie, ujęte jako orientacje jednostek pozostają problemem ciągle aktualnym i interesującym poznawczo. W naukach społecznych problem orientacji życiowych młodzieży analizowany był z perspektywy różnych uwarunkowań społeczno-kulturowych.

Podjmując się redefinicji pojęcia orientacji życiowych i analizując różniczne ujęcia teoretyczne, warto odwołać się do definicji orientacji życiowej jako jednego z elementów szerszej perspektywy teoretycznej stworzonej przez T. Hejnicką-Bezwińską, w związku z licznymi badaniami, jakie prowadziła nad młodzieżą w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Autorka definiuje orientację życiową jako szczególny typ orientacji wartościującej. Porównanie tych dwóch pojęć jest niezbędne, aby zrozumieć szeroki zakres kategorii orientacja życiowa. Zdaniem T. Hejnickiej-Bezwińskiej, orientacje wartościujące bardziej odzwierciedlają stan świadomości badanych, a orientacje życiowe mają ściślejszy związek z ich działaniem. Jak

¹⁷ A. Cybal-Michalska, *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata*, Poznań 2006, s. 67.

definiuje A. Cudowska, orientacja wartościująca jest traktowana jako podstawowy składnik osobowości ludzkiej w powiązaniu z potrzebami lub motywami działania człowieka¹⁸. Orientacja życiowa w ujęciu T. Hejnickiej-Bezwińskiej kształtuje się pod wpływem ogólnej orientacji wartościującej, jednak jest ona silniej uwarunkowana sytuacyjnie¹⁹. Jak podkreśla A. Cudowska, w literaturze przedmiotu spotyka się dwa zamiennie używane terminy: orientacja życiowa i orientacja wartościująca; przedmiotem badań w przypadku obu pojęć są wartości jako kategoria wiodąca. Jednakże, orientacja życiowa zdaniem A. Cudowskiej ma ściślejszy związek z badaniem empirycznym²⁰.

Konkludując, T. Hejnicka-Bezwińska przyjmuje definicje orientacji życiowej jako celów życiowych i środków ich realizacji, które są względnie trwałe i zdeterminowane przez czynniki biologiczne, psychologiczne, społeczne i kulturowe²¹. Orientacja życiowa nie ma charakteru bezpośredniego, to znaczy, że zjawiska określonego tym pojęciem nie można obserwować bezpośrednio. Ujawnia się ono w preferencjach, wyborach i działaniach człowieka związanych z formułowaniem i realizowaniem celów życiowych oraz doбором środków do ich realizacji²². Ujęcie to uwzględnia dorobek psychologii, socjologii oraz filozofii z jej istotnym elementem, jakim są wartości.

W pedagogice wielokrotnie po T. Hejnickiej-Bezwińskiej definiowano orientacje życiowe, uwzględniając preferencje i zainteresowania badacza. B. Idzikowski badając młodzież szkolną miasta przygranicznego, przyjął operacyjną definicję orientacji życiowych jako zwerbalizowanych i uświadomionych (popartych wiedzą i oceną) lub nieuświadomionych (popartych intuicyjnym przekonaniem) względnie trwałych poglądów i nastawień warunkujących relacje podmiotu w stosunku do wartości realnych zobiektywizowanego świata rzeczywistego, bądź do wartości idealnych będących subiektywnym abstraktem świata symbolicznego²³. Autor tej definicji podkreśla w swoich rozważaniach, że orientacje życiowe są swoistymi relacjami podmiotu z otoczeniem społecznym. Relacje te mają się ujawniać w zachowaniach, codziennych czynnościach, wyborach, utrwalaniu lub unikaniu

¹⁸ A. Cudowska, *Orientacje życiowe współczesnych studentów*, Białystok 1997, s. 27.

¹⁹ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, s. 22.

²⁰ A. Cudowska, *Orientacje życiowe współczesnych studentów*, s. 30.

²¹ Tamże.

²² T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, s. 44.

²³ B. Idzikowski, *Orientacje życiowe młodzieży szkolnej miasta przygranicznego. Badania panelowe*, Zielona Góra, 1998, s. 54.

różnych sytuacji oraz w werbalizowanych poglądach zarówno na temat sytuacji codziennych jak i przyszłych²⁴.

Swoją autorską próbę definiowania orientacji życiowych młodzieży podjął także A. Gańczarczyk. Przez orientacje życiowe rozumie on charakterystyczne dla jednostki czy grupy nastawienie do poszczególnych dziedzin życia i własnego „ja”, wyrażające się w różnym nasileniu, odmianach deklarowanej lub rzeczywistej aktywności²⁵. Definicje zaproponowane przez B. Idzikowskiego i A. Gańczarczyka eksponują fakt, że deklarowane orientacje życiowe przejawiają się w aktywności jednostki.

Na podstawie przeglądu licznych stanowisk na temat orientacji życiowej, podejmując się badań nad młodzieżą akademicką, A. Cudowska wyprowadziła uogólniony wniosek co do rozumienia tego pojęcia. W jej rozważaniach orientacja jest stałym i spójnym wewnątrznie zespołem poglądów oraz przekonań na temat potrzeb, dążeń i celów życiowych jednostki. Autorka tej definicji zwraca uwagę na nastawienia oceniająco-wartościujące podmiotu, które są podstawą poszczególnych orientacji²⁶.

Podjmując rozważania teoretyczne nad treścią i zakresem orientacji życiowej, warto zwrócić uwagę, że do operacjonalizacji autorzy używają przede wszystkim takich pojęć, jak: wartości, poglądy, przekonania, czy cele życiowe. Powtarzającym się wątkiem jest również względna stałość orientacji życiowej, co podkreślają w swoich definicjach T. Hejnicka-Bezwińska, A. Cudowska, czy B. Idzikowski.

Analiza poszczególnych definicji pozwala na konstatację, iż posługiwanie się pojęciem orientacji życiowych w sposób precyzyjny i szczegółowy daje możliwość analizowania zjawisk związanych z funkcjonowaniem jednostki w ponowoczesnym świecie. Skomplikowana i zmienna rzeczywistość społeczna, w której przyszło funkcjonować młodemu pokoleniu oraz liczne role społeczne, w jakie wciela się jednostka w toku swojego życia są przyczynkiem do postawienia hipotezy odmiennej od wcześniejszych rozważań teoretycznych, mówiącej o tym, iż orientacje życiowe nie są określone raz na zawsze i nie charakteryzują się stałością. Podobne uwagi w rozważaniach nad orientacją poczynił D. Doliński, który traktował orientację życiową jednostki jako kategorię zmienną, uwarunkowaną sytuacyjnie. Wysuwa on tezę, że efektywność podmiotu jest uzależniona od zmienności orientacji adekwatnie do sytuacji, w której przyszło funkcjonować jednostce²⁷. Płynna

²⁴ Tamże.

²⁵ A. Gańczarczyk, *Orientacje życiowe młodzieży w warunkach transformacji ustroju*, Katowice 1994, s. 16.

²⁶ A. Cudowska, *Orientacje życiowe współczesnych studentów*, s. 30.

²⁷ D. Doliński, *Orientacja defensywna*, cyt. za: A. Cudowska, *Orientacje życiowe współczesnej młodzieży*, s. 31.

nowoczesność, w której wszystko jest ulotne i ulega rozpuszczeniu, nie daje gwarancji stałości orientacji w biografii jednostki, będąc raczej uchwyceniem całościowego podejścia jednostki do rzeczywistości społecznej „tu i teraz”.

Liczne konstrukcje i rekonstrukcje pojęcia orientacji życiowej znacząco przyczyniły się do rozwoju metodologii w tym obszarze. Przez lata ukształtowały się liczne definicje oraz typologie orientacji, które posłużyły do konstrukcji narzędzi badawczych i przeprowadzenia badań. Warto podkreślić, że eksploracje nad orientacjami żywymi prowadzone były w różnych kontekstach społeczno-kulturowych, odmiennych grupach wiekowych, każdorazowo ujmowanych jako kategoria młodzieży bądź młodych dorosłych. Ta różnorodność uwarunkowań społeczno-kulturowych implikuje rozliczne ujęcia problemów badawczych, co nie pozwala zestawiać ze sobą poszczególnych wyników, wskazując jednak szeroką perspektywę poznawczą i główne tendencje w orientacjach żywych młodzieży na przestrzeni ostatnich trzech dekad.

Interesujące poznawczo i prowadzone w ważnym okresie przełomu historycznego drugiej połowy lat osiemdziesiątych w Polsce były badania T. Hejnickiej-Bezwińskiej. W monografii *Orientacje żywote młodzieży* autorka zaprezentowała cel poznawczy swoich badań, którym było uzyskanie informacji o treści orientacji żywote badanej młodzieży oraz zasięgu poszczególnych orientacji. Autorkę interesowała również wewnętrzna struktura orientacji żywych oraz uwarunkowania socjopedagogicznych preferencji i wyborów poszczególnych typów orientacji²⁸. Autorka w swoich badaniach pilotażowych w roku 1986 korzystała z typologii dróg żywych Ch. Morrisa²⁹. Jednak różnice kulturowe, jakie ujawniły się w badaniach przyczyniły się do stworzenia własnych modeli życia jako odrębnej typologii³⁰. T. Hejnicka-Bezwińska zdefiniowała dziesięć orientacji, które wykorzystała do badania młodzieży³¹. Orientacje te powstały na podstawie wcześniejszych badań, między innymi nad wartościami preferowanymi przez

²⁸ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje żywote młodzieży*, s. 44.

²⁹ Narzędzie badawcze wykorzystywane w późniejszych badaniach, nazwane przez autorkę „Modele+ zadania” wzorowane jest na Drogach życia CH. Morrisa. Autor tej typologii zaproponował 13 „dróg”, którymi może kierować się jednostka: zachowanie najwyższych wartości ludzkich, szukanie wewnętrznej niezależności, rozumienie ludzi i okazywanie im życzliwości, zmysłowe i epikurejskie używanie życia, działanie i cieszenie się życiem wspólnie z innymi ludźmi, ciągle zmienianie i kształtowanie otaczającej rzeczywistości, harmonijne łączenie działania – doznawania i kontemplacji, beztrudnie cieszenie się zdrowiem i przyjemnościami życia, nastawienie na bierne doznawanie bodźców zewnętrznego świata, nastawienie na panowanie nad sobą i stoickie znoszenie przeciwności, nastawienie na posłuszeństwo wobec celowo działających kosmicznych sił natury.

³⁰ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje żywote młodzieży*, s. 47.

³¹ Tamże, s. 48-51.

młodzież, prowadzone przez S. Jałowieckiego, B. Olszak-Krzyżanowską, czy W. Adamskiego³², oraz na podstawie wspomnianych powyżej wyników badań pilotażowych. W ujęciu T. Hejnickiej-Bezwińskiej owe orientacje w sposób zgeneralizowany ujmują tendencje w preferencjach i wyborach młodzieży. Warto również przywołać typologię orientacji życiowych tejże autorki, ponieważ jako podstawa teoretyczna była wielokrotnie wykorzystywana w badaniach socjopedagogicznych.

Orientacja minimalistyczna otwierająca katalog modeli życia wyraża się zdaniem T. Hejnickiej-Bezwińskiej na beztroskim cieszeniu się zdrowiem i przyjemnościami życia. Jest wskaźnikiem tak zwanej małej stabilizacji. Podstawowym dążeniem zawartym w tej orientacji jest zaspokojenie podstawowych potrzeb materialnych, emocjonalnych i społecznych. Ich zaspokojenie stanowi warunek względnie swobodnego wyboru stylu życia i związanych z nim form aktywności. Jest to typ orientacji o charakterze osobistym i egocentrycznym, powiązany z samoograniczeniem i uprzedmiotowieniem³³.

Kolejny model to orientacja na prestiż, której wskaźnikiem jest rywalizacja. Uzyskiwanie znaczenia odbywa się przez posiadanie pewnych dóbr materialnych, wysoko cenionych w grupie odniesienia jednostki. Porównanie swego stanu posiadania z innymi pozwala jednostce orzekać o swojej wartości. Jest to typ orientacji charakterystycznej dla grup i systemów społecznych, w których występuje zanik wartości związanej z intelektem, twórczością i etycznością³⁴.

Odmianą od wyżej opisanej stanowi orientacja na wycofanie się. Jest to model będący wskaźnikiem wycofania się człowieka z aktywności społecznej na rzecz zmiany świata. Wycofanie się i pasywność wobec czynników zewnętrznych połączona jest z negatywną oceną świata zewnętrznego. Zdaniem autorki, samoograniczenie właściwe temu modelowi życia można rozpatrywać również w kategoriach oporu społecznego³⁵.

Natomiast orientacja perfekcjonistyczna, włączona do typologii T. Hejnickiej-Bezwińskiej, charakteryzuje się perfekcjonizmem w działaniu i pełnieniu ról społecznych. Motywy takiej orientacji mogą być intelektualne, emocjonalne, bądź moralne. Wiązą się jednak zawsze z szacunkiem i uznaniem dla sprawności, doskonałości, pokonywania przeszkód i rozwiązywa-

³² Opracowania wyników badań wymienionych autorów znajdziemy w pracach: S. Jałowiecki, *Struktura systemu wartości. Studium zróżnicowań międzygeneracyjnych*, Warszawa-Wrocław 1978; B. Olszak-Krzyżanowska, *Orientacje życiowe młodzieży*, Edukacja, 1988 2; W. Adamski, *Typy orientacji życiowych młodego i starszego pokolenia Polaków*, Studia Socjologiczne, 1980, 1.

³³ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, s. 48.

³⁴ Tamże, s. 49.

³⁵ Tamże.

nia zadań. Jest ona zatem wyraźnie nastawiona na jakościowe osiągnięcie celów i w tym tkwi jej społeczny sens³⁶.

Kolejna w typologii T. Hejnickiej-Bezwińskiej jest orientacja rywalizacyjna. Jednostka preferująca lub wybierająca ten model życia satysfakcję osiąga wówczas, kiedy porównując się z innymi, może stwierdzić, że jest lepsza, to znaczy więcej umie, posiada większą władzę, czy osiąga lepsze wyniki³⁷.

Innym modelem życia pozbawionym pierwiastka rywalizacji jest orientacja allocentryczna, która w centrum zainteresowania sytuuje drugiego człowieka, a nie grupę społeczną. Orientacja ta łączy się z wrażliwością na potrzeby drugiego człowieka, zdolnością rozumienia drugiego człowieka i relacji międzyludzkich. Jednak model ten nie odnosi się do grup społecznych czy systemów społecznych. W przeciwieństwie do orientacji socjocentrycznej, dla której charakterystyczny jest sposób widzenia rzeczywistości w kategoriach systemów i grup społecznych, wskaźnikiem tej orientacji jest gotowość jednostki do zaangażowania się w realizację idei społecznie ważnych dla mniejszych i większych grup społecznych³⁸.

Odmiernym sposobem postrzegania rzeczywistości i orientowania się w niej jest orientacja konformistyczna. Jednostka preferuje jako metodę działania egoistyczny kompromis, jest ukierunkowana na maksymalizowanie przyjemności oraz unikanie przykrości. Bardzo ważna jest zasada „cel uświęca środki”, co różnicuje ją od orientacji hedonistycznej. Osoba preferująca ten model nastawiona jest na „tu i teraz” i skierowana na unikanie przykrości. Ceni sobie życie łatwe i przyjemne, charakteryzujące się niechęcią do wszelkiego wysiłku i zmiany³⁹.

Ostatnim modelem życia zaprezentowanym przez T. Hejnicką-Bezwińską jest orientacja na pracę. Autorka przyrównuje ją do orientacji perfekcyjnej. Dodatkowym elementem jest jednak przekonanie o tym, że uzyskanie pracy zapewnia lub powinno zapewnić jednostce satysfakcjonujące jej miejsce w strukturze społecznej oraz dostęp do wszystkich dóbr i przywilejów z tym miejscem związanych⁴⁰.

Wśród wymienionych orientacji możemy wyróżnić takie, w których dominuje czynnik zmiany świata lub siebie oraz takie gdzie dominuje czynnik przystosowania⁴¹.

Dla rozwoju jednostki i zarazem społeczeństwa korzystniejsze są orientacje aktywne, w których dominuje czynnik zmiany świata lub siebie; taki

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże, s. 50.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże, s. 51.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, s. 54.

charakter ma na pewno orientacja allocentryczna, socjocentryczna, czy orientacja na pracę.

Wyniki prowadzonych przez T. Hejnicką-Bezwińską badań opartych na pogłębionej refleksji metodologicznej oraz teorii zaprezentowanych powyżej ukazały, że orientacje życiowe młodzieży są wewnętrznie spójne, ponieważ te modele życia, które są najczęściej aprobowane są też najrzadziej odrzucone. Ponad 50% badanej młodzieży aprobowało modele: allocentryczny, na pracę, perfekcjonistyczny oraz minimalistyczny⁴². Modele te były również przez objekty badań rzadko odrzucone, a mianowicie tylko 2-5% badanej populacji. Dominującą wartością okazał się drugi człowiek, czyli podstawowa wartość orientacji allocentrycznej, preferowana przez 80% badanych. Jak zwraca uwagę autorka badań, drugi człowiek aprobowany był trzykrotnie częściej niż element orientacji socjocentrycznej, a mianowicie realizacja wielkich idei w grupach społecznych. Jest to, jak wnioskują T. Hejnicka-Bezwińska, postrzeganie świata przez młodzież bardziej w kategoriach interpersonalnych, niż w kategoriach systemów społecznych i podstawowych ich jednostek, jakimi są grupy społeczne. Orientacja na pracę oraz orientacja perfekcjonistyczna to kolejne dwa typy orientacji wybierane przez młodzież jako preferowane. Niski zaś poziom aprobaty (8% badanych) i wysoki poziom odrzucenia (56-58%) zaprezentowano wobec modelu hedonistycznego i orientacji na prestiż⁴³. Zatem, badani najczęściej odrzucali takie wartości, jak konsumpcja i posiadanie za wszelką cenę oraz maksymalizowanie przyjemności i gromadzenie dóbr. Autorka podsumowując swoje badania zauważyła, że potwierdziły się wyniki badań nad wartościami i orientacjami życiowymi, które zostały wcześniej przeprowadzone przez innych autorów, takich jak: A. Tyszka, M. Jarosz⁴⁴, B. Gotowski, czy A. Jawłowska⁴⁵.

Preferencje w orientacjach życiowych w badaniach T. Hejnickiej-Bezwińskiej oscylują wokół czterech modeli, które wzajemnie się uzupełniają i nie są ze sobą sprzeczne. W ramach przeprowadzonych badań autorka wysuwa jeszcze jeden bardzo ważny wniosek dotyczący różnic w badaniu preferencji i faktycznych wyborów młodzieży. Określa to jako rozbieżność pomiędzy „orientacją uogólnioną” a „orientacją sytuacyjną”. Pierwsza z nich

⁴² T. Hejnicka-Bezwińska zaprezentowane w swojej książce badania przeprowadziła w roku 1987 w trzech kategoriach województw, różniących się stopniem zurbanizowania i uprzemysłowienia (do badań terenowych wytypowane zostały po analizie stopnia zurbanizowania i uprzemysłowienia takie województwa, jak: katowickie, bydgoskie, toruńskie i ciechanowskie). Badania prowadzono na uczniach klas ósmych szkół podstawowych, a także ich rodzicach.

⁴³ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży* s. 73.

⁴⁴ M. Jarosz, *Bariery życiowe młodzieży*, Warszawa 1986.

⁴⁵ *Młodzież w procesie przemian*, red. A. Jawłowska, B. Gotowski, Warszawa 1977.

jest wskaźnikiem przynależności badanego do określonej kultury, a druga – wskaźnikiem wyboru indywidualnego sensu swego istnienia, zależnego nie tylko od oferty kulturowej, ale przede wszystkim od treści zdefiniowania przez badanego własnej sytuacji życiowej⁴⁶. T. Hejnicka-Bezwińska w swoich badaniach podjęła wątek orientacji uogólnionej i sytuacyjnej, wyszczególniając w swoim narzędziu badawczym pytania o preferowane orientacje życiowe oraz faktyczne wybory badanej populacji. Analizując wątek orientacji preferowanych i wybieranych, autorka zauważyła znacznie większe różnice niż między hierarchią modeli aprobowanych i odrzucanych⁴⁷. Preferencje dotyczyły modelu allocentrycznego, na pracę, perfekcjonistycznego i minimalistycznego, natomiast w faktycznych wyborach, czyli orientacji sytuacyjnej znacznie obniżyła się pozycja orientacji perfekcjonistycznej, na pracę oraz orientacji allocentrycznej, a więc tych trzech typów orientacji (spośród czterech), które były aprobowane przez najwyższy procent badanych. W momencie wyboru orientacji życiowej, w wynikach badań wzrosła natomiast ranga orientacji minimalistycznej, rywalizacyjnej i socjocentrycznej. Prawie połowa badanych (41%) przyjmowała jako model realizacyjny model orientacji minimalistycznej⁴⁸.

Największa różnica w preferencjach i wyborach ujawniła się w modelu allocentrycznym. Orientacja na drugiego człowieka preferowana przez 82% badanych w faktycznych wyborach ujawniała się u 8% młodzieży. Różnice ujawniły się dlatego, że zdaniem autorki badań, inne są kryteria wartościowania kiedy badani mają wyrazić aprobatę, a zupełnie inaczej ankietowani myślą podejmując decyzję na temat własnego życia i tego w jaki sposób funkcjonować w określonym modelu⁴⁹.

T. Hejnicka-Bezwińska wnioskuje na podstawie swoich badań, że wartości wysoko cenione w kulturze nie służą realizacji jednostkowych interesów ludzkich i dlatego pojawiła się w wynikach wysoka rozbieżność pomiędzy aprobatą dla poszczególnych modeli a wyborem ich jako własnej orientacji życiowej⁵⁰. Przeprowadzone badania pozwoliły jednak zbadać, jaki jest związek pomiędzy orientacją uogólnioną i orientacją sytuacyjną. Autorka zaobserwowała szczególnie niską rozbieżność pomiędzy preferencją a wyborem orientacji minimalistycznej⁵¹. Model ten aprobowany przez 55,9% badanych wybierany był przez 41% młodzieży.

⁴⁶ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, s. 90.

⁴⁷ Tamże, s. 75.

⁴⁸ Tamże, s. 78.

⁴⁹ Tamże, s. 77.

⁵⁰ Tamże, s. 78.

⁵¹ Tamże.

Autorka oprócz szczegółowej analizy orientacji życiowej uogólnionej i sytuacyjnej wskazywanej przez badane obiekty, dokonuje analizy czynników, jakie mogą mieć wpływ na wybierane orientacje podając ich istotność. Wnikliwość i rzetelność autorki pozwala nam poznać między innymi wpływ środowiska życia na wybór konkretnych orientacji. T. Hejnicka-Bezwińska badała również zależność pomiędzy wyborem określonej orientacji a poziomem wykształcenia ojca. Jedną ze zmiennych był także typ rodziny badanej młodzieży. Autorka za istotne uznała również zbadanie wpływu pomiędzy wynikami w nauce respondenta a jego wyborami dotyczącymi określonej orientacji.

Całościowa analiza pozwoliła T. Hejnickiej-Bezwińskiej na przedstawienie wniosków dotyczących badanej młodzieży, ale także sformułowanie postulatów odnośnie zmian w systemie edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem okresu, w jakim prowadzone były badania. Autorka odnosi się do ówczesnej rzeczywistości, w czasie której mieliśmy do czynienia ze scentralizowanym systemem edukacyjnym. T. Hejnicka-Bezwińska podkreśla w swoich postulatach wpływ systemu edukacji na kształtowanie młodzieży i jej funkcjonowanie w określonej rzeczywistości społecznej.

Kolejna dekada wniosła do literatury przedmiotu interesujące badania nad orientacjami życiowymi prowadzone przez A. Cudowską. Ich walor poznawczy związany jest z autorską typologią orientacji życiowych, jaka została przyjęta na potrzeby badań prowadzonych wśród studentów uczelni miasta Białegostok. Autorka w swojej pracy zatytułowanej *Orientacje życiowe współczesnych studentów* podjęła próbę eksplikacji pojęcia orientacji oraz przybliżyła stworzone wcześniej typologie orientacji życiowych. Korzystając między innymi z dorobku T. Hejnickiej-Bezwińskiej, B. Suchodolskiego, B. Olszak-Krzyżanowskiej, czy Z. Cackowskiego oraz uwzględniając badaną grupę studentów, jej cechy oraz uwarunkowania procesu kształtowania się orientacji, A. Cudowska zaproponowała typologię składającą się z siedmiu orientacji⁵².

Osoby zorientowane na rodzinę, jej dobro, trwałość i więzi emocjonalne między jej członkami, to zdaniem autorki typ orientacji rodzinnej. Dla podmiotów prezentujących ten typ orientacji rodzina jest najwyższą wartością i miejscem, gdzie można zaspokajać swoje potrzeby, w tym szczególnie akceptacji, miłości i bezpieczeństwa.

Typ orientacji personalistycznej charakteryzuje się natomiast indywidualizmem jednostek, które niechętnie podporządkowują się innym i cenią sobie możliwość zaspokajania własnych pragnień, rozwijania własnych za-

⁵² A. Cudowska, *Orientacje życiowe współczesnych studentów*, s. 34-35.

interesowań. Osoby o tym typie orientacji chętnie podejmują różne starania na rzecz samodoskonalenia się, w przeciwieństwie do osób reprezentujących typ orientacji hedonistycznej, dla których istotne jest, aby jak najmniejszym wysiłkiem osiągnąć cel. Przede wszystkim ważne jest, aby przyjemnie spędzać czas w wesołym towarzystwie. Jak podkreśla A. Cudowska, osoby prezentujące postawę hedonistyczną nie są zbyt wytrwale w realizowaniu zadań.

Zupełnie inne podejście charakteryzuje osoby prezentujące typ orientacji przywódczej. Jednostki wybierające ten typ za najbardziej znaczącą dla siebie wartość uznają władzę. Przyjemność czerpią z możliwości panowania nad sytuacją i innymi osobami. Impuls do działania daje im możliwość wywierania wpływu na zdarzenia i podejmowanie decyzji.

Kolejna w zaproponowanej przez A. Cudowską typologii jest orientacja zawodowa. Osoby preferujące ten typ orientacji najwyżej cenią sobie pracę, która stanowi dla nich źródło satysfakcji i w znacznym stopniu decyduje o zadowoleniu z życia. Aktywność zawodowa jest dla jednostek wybierających ten typ najważniejsza i determinuje również zachowania w innych sferach życia. Autorka w swoich rozważaniach teoretycznych rozbudowała wątek orientacji zawodowej na dwa typy: orientacja na pracę i na karierę. Ta pierwsza postawa jest charakterystyczna dla osób, które traktują pracę jako wartość samoistną, niezależnie od rodzaju i korzyści jakie może przynosić; dla tych osób bardzo ważne jest sumienne wykonywanie swojej profesji. Natomiast osoby zorientowane na karierę w typologii A. Cudowskiej postrzegają swoją pracę przez pryzmat możliwości zrobienia dzięki niej kariery, osiągnięcia wyższego statusu społecznego. Praca jest dla tych osób środkiem do osiągnięcia kolejnego szczebla w karierze zawodowej.

Odmienny pod względem zainteresowań jednostki jest typ orientacji społecznej. Autorka jako cechy charakterystyczne dla tego modelu wymienia zaangażowanie w sprawy środowiska i wspólnoty, zaś wartości nadrzędne to dobro ogółu oraz godność człowieka. Osoby wybierające ten typ orientacji chętnie podejmują się różnych prac społecznych na rzecz innych ludzi oraz działań w kierunku przekształcenia środowiska społecznego niezależnie od uzyskiwanych z tego tytułu gratyfikacji. Przeciwna do orientacji społecznej jest zaproponowana jako ostatnia w typologii – orientacja obserwacyjna. Reprezentanci tego typu orientacji nie angażują się w działalność społeczną ani w jakąkolwiek inną, wolą stać na uboczu w charakterze widza, jak konstatuje autorka, nie dają się porwać żadnej idei i boją się zmian oraz nowości, najważniejszy dla nich jest spokój, stabilizacja i rytm codzienności⁵³.

⁵³ Tamże, s. 34-35.

Analizując typologię A. Cudowskiej, warto zauważyć, że pojawiły się elementy nowe względem typologii zaproponowanej przez T. Hejnicką-Bezwińską. Autorka definiuje orientację rodzinną oraz w ramach orientacji zawodowej wyróżnia orientację na pracę oraz na karierę. Zaproponowany typ orientacji obserwacyjnej jest bliski orientacji na wycofanie się występującej u T. Hejnickiej-Bezwińskiej. Odpowiednikiem natomiast orientacji socjo-centricznej jest u A. Cudowskiej typ orientacji społecznej. Element wspólny obydwu typologii stanowi orientacja hedonistyczna.

Typologia orientacji życiowych posłużyła A. Cudowskiej do skonstruowania autorskiego narzędzia – „Skali do Badania Orientacji Życiowej Młodzieży” – które zostało wykorzystane do oznaczenia preferencji w zakresie określonych typów orientacji oraz dominacji danego typu w ramach dokonywanych wyborów⁵⁴. Ze względu na możliwość uzyskania bardzo dużej liczby kombinacji przy zastosowanych siedmiu typach teoretycznych, autorka badań zdecydowała się na poszukiwanie dominanty. W wyniku analizy statystycznej materiału empirycznego wyodrębniła sześć grup podstawowych spośród wszystkich ankietowanych, którym udało się przypisać typ dominujący⁵⁵. Zorientowanie na rodzinę, jej dobro, trwałość oraz dbanie o relacje między jej członkami okazało się typem orientacji dominującej dla 69,5% badanych. Jak podkreśla A. Cudowska, jest to typ orientacji najczęściej współwystępujący z orientacją zawodową, hedonistyczną, obserwacyjną, społeczną i personalistyczną⁵⁶. Orientacje życiowe, jak potwierdziły badania A. Cudowskiej, współwystępują ze sobą, wzajemnie się przenikając i uzupełniając. Rodzina dla ankietowanych okazała się wartością najwyższą, konkurującą z pracą zawodową, osobistymi zainteresowaniami jednostki, dążeniem do przyjemności oraz interesami społecznymi⁵⁷. Badana młodzież okazała się zatem różnorodna pod względem wybieranych orientacji, jakkolwiek warto również podkreślić jej aktywność na wielu płaszczyznach. W przeprowadzonych badaniach wyłoniła się grupa studentów (8,7% badanych) jednoznacznie wybierająca orientację zawodową bez wyraźnie współwystępujących innych typów. Przeciwnie względem siebie – orientacja

⁵⁴ Narzędzie „Skala do Badania Orientacji Życiowej Młodzieży” składa się z 56 twierdzeń dotyczących określonych orientacji. Na przykład, dla typu orientacji rodzinnej autorka sformułowała twierdzenie: Szczególnie cenię sobie spędzanie wolnego czasu z rodziną. W ramach każdego twierdzenia ankietowany ma określić stopień akceptacji bądź nieakceptowania podanych treści (nie zgadzam się, raczej się nie zgadzam, raczej się zgadzam, zgadzam się zdecydowanie). Narzędzie to dostępne jest w: A. Cudowska, *Orientacje życiowe współczesnych studentów*, s. 152.

⁵⁵ Tamże, s. 35.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże, s. 105.

obserwacyjna i społeczna jako typ dominujący występowały wśród badanych najrzadziej. Typ orientacji obserwacyjnej ujawnił się jako dominujący tylko u 2% badanych, natomiast orientacja społeczna dominowała u 1% studentów. Utworzony dla celów analizy statystycznej typ orientacji przywódczej nie ujawnił się jako dominujący u badanej młodzieży i nie współwystępował w średnim przedziale akceptacji, co oznacza, że nie współwystępował z żadną orientacją dominującą. Dla badanej młodzieży władza, możliwość podejmowania decyzji oraz wywieranie wpływu na zdarzenia nie okazały się istotnymi wartościami w życiu.

Bardzo interesujący wydaje się fakt dużej dysproporcji występującej pomiędzy dominującym typem orientacji rodzinnej a orientacją zawodową. Mimo iż kariera zawodowa była drugą dominującą orientacją, to tylko dla grupy 8,7% badanych w stosunku do 69,5% wybierających orientację rodzinną.

Analiza statystyczna pozwoliła autorce badań sformułować pewne postulaty natury praktycznej odnoszące się do praktyki oświatowej lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Polsce. A. Cudowska zwraca uwagę, iż trendem dominującym jest postrzeganie swojego miejsca w świecie przez pryzmat rodziny⁵⁸. Mimo ogromnej wartości społecznej i wychowawczej, w wielu wypadkach chęć bycia w rodzinie wynika z egocentrycznych zapartywniań lub braku alternatywnych wzorów i wizji, czy też możliwości realizowania się w życiu⁵⁹. Postulaty odnoszą się zatem do potrzeby pracy oświatowej, która miałaby polegać na ukazywaniu wielu różnych możliwości realizowania się w świecie oraz dostarczaniu wiedzy na temat różnorodności, zmienności, dynamiki jako istotnych paradygmatów współczesnych społeczeństw⁶⁰. A. Cudowska postuluje również realizowanie w edukacji akademickiej programu ukierunkowanego na rozwijanie osobowości młodych ludzi. Prezentowana narracja wydaje się ciągle aktualna, mimo upływu prawie dwóch dekad. Postulat dotyczący kształtowania jednostek w kierunku orientacji twórczych i dynamicznych, które pozwolą jednostce poradzić sobie w zmiennych warunkach życia i zdynamizują społeczeństwo do działania na rzecz jednostek i środowiska, wydaje się trafny wobec współczesnych wyzwań edukacji akademickiej. Jest swoistą odpowiedzią na przejawiające się w ówczesnej dyskusji wątki związane z brakiem przygotowania studentów do życia w społeczeństwie, czy nieradzeniem sobie ze zbyt skomplikowaną rzeczywistością społeczną oraz nieumiejętnością wchodzenia na rynek pracy. Młodzież lat dziewięćdziesiątych, badana i poddana opisowi przez A. Cudowską, została oceniona jako mało twórcza,

⁵⁸ Tamże, s. 132.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże, s. 133.

tkwiąca w określonych schematach, za co odpowiedzialność, zdaniem autorki badań, ponosi również kształcenie w szkołach wyższych⁶¹.

Autorka oprócz ogromnego wpływu edukacji na kształtowanie się określonych orientacji życiowych podjęła się również zbadania wpływu i zależności określonych zmiennych. Kierunek kształcenia, wartości egzystencjalne uznane za najważniejsze w życiu, struktura rodziny pochodzenia, czy poziom uczestnictwa w kulturze to zmienne, które mają związek z wyborem określonej orientacji. Studenci uczelni artystycznych częściej od innych wybierają orientację hedonistyczną. Religia jako najważniejsza wartość egzystencjalna, silnie związana jest z typem orientacji rodzinnej i społecznej. Osoby badane, które reprezentują wysoki poziom uczestnictwa w kulturze, częściej preferują orientację personalistyczną i hedonistyczną. Natomiast zmienna, jaką stanowi struktura rodziny pochodzenia w przeprowadzonych badaniach determinuje wybór określonej orientacji w ten sposób, że osoby z rodziny pełnej częściej prezentują orientację na rodzinę, zaś osoby z rodzin rozbitych wybierają typ orientacji personalistycznej. Potwierdziły się zatem wątki teoretyczne zaproponowane przez T. Hejnicką-Bezwińską, która formułując definicję orientacji życiowej podkreśliła, iż są one zdeterminowane przez czynniki biologiczne, psychologiczne, społeczne i kulturowe.

Praca A. Cudowskiej ubogaca literaturę przedmiotu o interesujące wątki poznawcze i empiryczne, szczególnie w zakresie badań nad młodzieżą akademicką, która pozostaje w okresie podwójnej tranzycji: z edukacji na rynek pracy i z okresu młodości do dorosłości⁶². Warto zauważyć, że w latach dziewięćdziesiątych wątek orientacji życiowych młodzieży był podejmowany między innymi przez H. Świdę-Ziembę⁶³, A. Gańczarczyka, czy B. Idzikowskiego. W opracowaniach tych prezentowane są odmienne podejścia metodologiczne, a zaprezentowane narracje merytoryczne w jeszcze większym stopniu pozwalają poszerzyć problematykę orientacji życiowych.

Analizując przemiany orientacji życiowych młodzieży, warto jednak odwołać się do badań prowadzonych w późniejszych latach, kiedy po okresie transformacji ustroju dwudziesty pierwszy wiek wprowadził nas, jak ujął to Z. Buaman, w „płynną nowoczesność”, gdzie nieobecność i niedostępność struktur systemowych w połączeniu z nieuporządkowanym, płynnym stanem bezpośredniego kształtowania strategii życiowych w zasadniczy sposób zmieniają ludzkie życie i zmuszają do ponownego przemyślenia daw-

⁶¹ Tamże.

⁶² A. Cybal-Michalska, *Młodzież akademicka a kariera zawodowa*, Kraków 2013, s. 22.

⁶³ H. Świda-Ziemia, *Obraz świata i bycia w świecie. Z badań młodzieży licealnej*, Warszawa 2000.

nych pojęć, używanych zwykle do ich opisu⁶⁴. Owa nieustanna autokreacja, na jaką skazany jest młody człowiek żyjący w wieloznacznej rzeczywistości społeczno-kulturowej stała się przyczynkiem do podjęcia tematu orientacji życiowych młodzieży przez A. Cybal-Michalską. W swojej pracy *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata* autorka podjęła narrację odwołującą się do złożoności interpretacyjnej zjawiska globalizacji, co stało się podstawą eksploracji badawczych, których zasadniczym celem było zbadanie tożsamości młodzieży w perspektywie globalizującego się świata⁶⁵. Jak podkreśla A. Cybal-Michalska,

interpretacja orientacji jako elementów mentalności współczesnego społeczeństwa, ze wskazaniem na kulturowe, społeczne i jednostkowe wyznaczniki ich optymalizacji pozwoliła na zarysowanie cech globalizującego się społeczeństwa⁶⁶.

Zaprezentowane wyniki badań dotyczą kwestii związanych z tożsamością młodzieży, a także podejściem młodego pokolenia do procesów globalizacyjnych. Autorka jednym z problemów szczegółowych uczyniła również próbę odpowiedzi na pytanie: Jakie tendencje charakteryzują współczesną młodzież?⁶⁷ Na potrzeby eksploracji tego problemu badawczego przywołała jako wskaźniki typologię orientacji życiowych, zaproponowaną przez T. Hejnicką-Bezwińską⁶⁸.

Wyniki badań, w których młodzież miała ocenić pokolenie swoich rówieśników pokazały, że w opinii respondentów młodzież cechuje przede wszystkim nastawienie na „tu i teraz”, czyli orientacja hedonistyczna, za którą opowiedziało się aż 84,7% badanych. Zaraz po tej orientacji również często wybierana przez młodzież okazała się orientacja na prestiż. Dominowanie nad innymi w dziedzinie posiadanych dóbr materialnych było istotne dla 84,1% badanych. Beztróskie cieszenie się zdrowiem, dobrami materialnymi i przyjemnościami życia oraz zaspokajanie podstawowych potrzeb, definiowane jako orientacja minimalistyczna, wskazywane było przez 83%

⁶⁴ Z. Bauman, *Phylna nowoczesność*, Kraków 2006, s. 15.

⁶⁵ Wyniki badań zostały zaprezentowane w pracy: *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnej zmiany. Studium socjopedagogiczne*, Poznań 2006.

⁶⁶ A. Cybal-Michalska, *Tożsamość młodzieży*, s. 67.

⁶⁷ Badania zostały przeprowadzone wśród młodzieży szkół średnich, zarówno liceów jak i techników, zlokalizowanych na terenie Wielkopolski. Badani zostali wybrani spośród takich aglomeracji miejskich, jak Poznań czy Leszno, a także z takich terenów przemysłowych jak Konin. W badaniach wzięła udział również młodzież ucząca się w Śremie, Gnieźnie i Opalenicy. Badania zostały przeprowadzone w 2005 roku na grupie 418 uczniów.

⁶⁸ Orientacja minimalistyczna, orientacja na pracę, orientacja na wycofanie, orientacja perfekcjonistyczna, orientacja rywalizacyjna, orientacja allocentryczna, orientacja hedonistyczna, orientacja socjocentryczna, orientacja konformistyczna, orientacja na pracę. A. Cybal-Michalska, *Tożsamość młodzieży*, s. 138.

badanych. Orientacja na pracę, czyli uzyskanie satysfakcjonującego miejsca w strukturze społeczno-zawodowej wybierane było równie często, bo przez 80,3% badanych⁶⁹. Badana młodzież ocenia swoje pokolenie jako zorientowane na rywalizację (73,4% wskazań) oraz konformistycznie nastawione do zaistniałych sytuacji (68,4%). Zatem, w porównaniu z wcześniejszymi badaniami T. Hejnickiej-Bezwińskiej, w sferze deklaracji równie często wybierane okazały się orientacja na pracę i orientacja minimalistyczna.

Zupełnie nowym zjawiskiem okazał się wysoki odsetek osób wybierających orientację na prestiż oraz orientację hedonistyczną jako te tendencje, które charakteryzują współczesną młodzież. Co druga badana osoba deklarowała, że niepewność jutra, utrata poczucia bezpieczeństwa oraz zagrożenia ze strony świata zewnętrznego determinują ucieczkę młodzieży w świat przeżyć wewnętrznych. Zachowania te są wyrazem wyboru orientacji na wycofanie⁷⁰. Analiza tej sfery życia młodego pokolenia pozwala wnioskować o zmianach, jakie zaszły w społeczeństwie na przestrzeni pokolenia. Wyniki badań wskazują również, że tylko co trzeci badany deklarował orientację na perfekcjonizm. Zdaniem A. Cybal-Michalskiej, preferencje współczesnej młodzieży stanowią adekwatną reakcję na globalizacyjne przemiany w świecie⁷¹. Autorka dokonała również w swojej pracy analizy skupień, z której wynika, że w sferze orientacji prospołecznych oraz w sferze indywidualistyczno-hedonistycznej orientacje współwystępują, wzajemnie się wzmacniając, uzupełniając i definiując⁷². A. Cybal-Michalska zauważyła bardzo ważną tendencję do rozproszenia dla orientacji allocentrycznej i socjocentrycznej, które dowodzi osłabiania się właściwej gatunkowi ludzkiemu tendencji kolektywistycznej na rzecz orientacji indywidualistycznej⁷³. Orientacje życiowe młodego pokolenia Polaków w ocenie rówieśników zdaniem autorki oscylują bardziej wokół orientacji na „mieć” i „znaczyć”, aniżeli „być”⁷⁴. Badania przeprowadzone przez A. Cybal-Michalską umiejscowione w zupełnie odmiennych warunkach nieustającej zmiany wskazują na nowe cele życiowe młodzieży, które ujawniły się w szerszej perspektywie globalnego świata.

Analiza rozważań teoretycznych, jak i eksploracji badawczych dotyczących zagadnienia orientacji życiowej pozwala wnioskować, że głównie przemiany w sferze społeczno-kulturowej, politycznej i gospodarczej, które

⁶⁹ Tamże, s. 172-173.

⁷⁰ Tamże, s. 173.

⁷¹ Tamże, s. 174.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Tamże.

dokonały się na przestrzeni dziesięcioleci wpływają na zakres i treść orientacji życiowych. Przejście z gospodarki centralnie planowanej do świata kapitalizmu zmieniło podejście jednostek do pracy zawodowej, które uwypukla wzrost roli kariery oraz zdolność do planowania, zarządzania i monitorowania własnej drogi zawodowej w perspektywie całościowej⁷⁵. Badania A. Cudowskiej prowadzone na początku lat dziewięćdziesiątych nie uchwyciły tego trendu, który zarysowuje się we współczesnych rozważaniach nad karierą, jednak potwierdziły wysoką rangę dla orientacji zawodowej wśród badanej młodzieży.

Ugruntowany kapitalizm i globalizacja niemalże każdej sfery życia przyczyniły się do zmiany nastawienia młodzieży wobec świata. Pojawiła się pogłębiona refleksja nad zjawiskiem konsumpcji w ponowoczesnym świecie, nieobecna w badaniach T. Hejnickiej-Bezwińskiej czy A. Cudowskiej. Globalizacja przyczyniła się do oceny wielu zjawisk społecznych z innej perspektywy. Odmienne warunki społeczno-kulturowe oraz związana z tym odmienna sytuacja polityczna i gospodarcza nie pozwalają w sposób bezpośredni zestawiać ze sobą przywołanych powyżej badań. Również odrębność metodologiczna prowadzonych eksploracji nie upoważnia do szczegółowych analiz porównawczych. Należy jednak zauważyć, że określone wybory, preferencje i działania człowieka ulegają ciągłym przemianom, co z punktu widzenia badacza staje się wątkiem, który warto kontynuować.

W literaturze przedmiotu oraz w publikowanych wynikach badań nad orientacjami życiowymi tkwi potencjał poszukiwania odpowiedzi na pytania: Jaka jest współczesna młodzież? Czy kolejna dekada przyniosła zmiany w preferowanych orientacjach? Jakie pojawiają się nowe orientacje, ku którym skłania się młodzież? Szereg pytań domaga się zatem odpowiedzi, a problem orientacji życiowych wydaje się interesujący poznawczo, szczególnie kiedy przyjmujemy założenia, że orientacje życiowe są rezultatem szeroko pojmowanego procesu wychowania oraz że można je poddawać ocenie w kontekście szans rozwoju indywidualnego i społecznego⁷⁶.

W świetle dyskursu nad ekspansywnym rozwojem społeczeństw, który przyczynia się do zmian w preferowanych przez młodzież orientacjach życiowych, na szczególną uwagę zasługuje rola edukacji w kształtowaniu orientacji życiowych, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień dotyczących tego, w jakim stopniu edukacja powinna kształtować jednostkę oraz jakie orientacje będą wyznacznikiem rozwoju społeczeństw, a tym samym będą pożądane jako wartości przekazywane w procesie nauczania.

⁷⁵ A. Cybal-Michalska, *Młodzież akademicka a kariera zawodowa*, s. 10.

⁷⁶ T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, s. 44.

Zmieniające się, heterogeniczne w swych działaniach społeczeństwo współczesne coraz trudniej opisać za pomocą określonego zestawu cech. Orientacja życiowa jako konstrukt zawierający w sobie przekonania i wartości jednostek oraz całościowe ich podejście do rzeczywistości społecznej wydaje się odpowiadać na wyzwania skomplikowanej i wielokontekstowej współczesności. Wypracowane podstawy teoretyczne oraz szeroko rozbudowana metodologia, w obliczu przemian w rzeczywistości społecznej, dają badaczowi zjawisk społecznych duże możliwości w kreowaniu nowych narracji merytorycznych oraz podejść metodologicznych.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
- Bauman Z., *Płynne życie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007.
- Cudowska A., *Orientacje życiowe współczesnych studentów*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 1997.
- Cybal-Michalska, *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.
- Cybal-Michalska A., *Rozwój autentycznego „Ja” – elastyczne i otwarte formy jednostkowej identyfikacji*, [w:] *Jednostka, społeczeństwo i edukacja w globalnym świecie*, red. A. Cybal-Michalska, WSH w Lesznie, Leszno-Poznań 2006.
- Cybal-Michalska, *Młodzież akademicka a kariera zawodowa*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2006.
- Funkcjonowanie współczesnych młodych ludzi w zmieniającym się świecie*, red. H. Liberska, A. Malina, D. Suwalska-Barancewicz, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012.
- Gańczarczyk A., *Orientacje życiowe młodzieży w warunkach transformacji ustroju*, Wydawnictwo UŚL, Katowice 1994.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Giddens A., *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Hejnicka-Bezwińska T., *Orientacje życiowe młodzieży*, WSP, Bydgoszcz 1991.
- Idzikowski B., *Orientacje życiowe młodzieży szkolnej miasta przygranicznego. Badania panelowe*, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 1998.
- Jarosz M., *Bariery życiowe młodzieży*, Książka i Wiedza, Warszawa 1986.
- Jednostka, społeczeństwo i edukacja w globalnym świecie*, red. A. Cybal-Michalska, WSH w Lesznie, Leszno-Poznań 2006.
- Leksykon PWN*, red. A. Karwowski, PWN, Warszawa 1972.
- Lewicki A., *Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu*, PWN, Warszawa 1960.
- Młodzi 2011*, red. K. Szafranec, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.
- Młodzież w okresie przemian*, red. A. Jawłowska, B. Gotowski, PWN, Warszawa 1977.
- Obuchowski K., *Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*, PWN, Warszawa 1982.

- Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, Wydawnictwo Nakom, Poznań 1990.
- Słownik języka polskiego*, red. A. Karwowski, PWN, Warszawa 1972.
- Słownik psychologiczny*, red. W. Szewczuk, Wiedza Powszechna, Warszawa 1979.
- Suchodolski B., *Kształt życia*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1982.
- Świda-Ziemba, *Obraz świata i bycia w świecie. Z badań młodzieży licealnej*, ISNS UW, Warszawa 2000.